

12. АУСБУ ЖО. – ФП. – Спр. 28856.
13. АУСБУ ЖО. – ФП. – Спр. 28844.
14. АУСБУ ЖО. – ФП. – Спр. 28281.
15. АУСБУ ЖО. – ФП. – Спр. 30308.
16. АУСБУ ЖО. – ФП. – Спр. 28842.
17. АУСБУ ЖО. – ФП. – Спр. 30410.
18. АУСБУ ЖО. – ФП. – Спр. 30121.
19. Державний архів Житомирської області (далі – ДАЖО). – Ф. Р-5013. – Спр. 29603-п.
20. ДАЖО. – Ф. Р-5013. – Спр. 28549-п.
21. ДАЖО. – Ф. 1376. – Оп. 1. – Спр. 97.
22. ДАЖО. – Ф. 1376. – Оп. 1. – Спр. 101.
23. ДАЖО. – Ф. П-76. – Оп. 2. – Спр. 12.
24. Звіт про дії відділу УПА в районах Житомирської області від 27 грудня 1943р. // Літопис УПА. Нова серія: Волинь і Полісся: УПА та Запілля (документи і матеріали). – Київ; Торонто. – 1999. – Т. 2. – С. 651–652.
25. Державний архів Рівненської області. – Ф. Р-30. – Оп. 2. – Спр. 39. Акты и постановления Полевого суда, отчет о работе по Мизочскому району, оперативные отчеты, донесения о красных партизанах, арк. 17–18.
26. Спогади Ю. Варгоцького (машинопис, приватний архів).

УДК 94(477.87) «1940/1960» 316.4.063.7

С.О. Гордійчук

ВІРНИКИ-ПРОТЕСТАНТИ ЗАКАРПАТТЯ ПІД ТОТАЛІТАРНИМ ПРЕСОМ (ДРУГА ПОЛОВИНА 1940-Х – 1960-ТІ РОКИ)

Дана праця присвячена висвітленню атеїстичної політики радянського уряду на Закарпатті в 1950-1960-х роках, зосереджену проти сектантських груп. На підґрунті архівних матеріалів виявлено причини активізації свідків Єгови, п'ятидесятників, суботників та причини їх засудження на Закарпатті. На прикладі різних законів 50-х років ХХ ст. показано, що переслідування віруючих в СРСР було цілеспрямованою державною політикою.

Ключові слова: свідки Єгови, п'ятидесятники, суботники, стрефа, килек, атеїстичне виховання, тоталітаризм, водне хрещення, Біблія, проповідник, армагеддон.

Данная работа освещает атеистическую политику советского правительства на Закарпатье в 1950-1960-х годах, сосредоточенную против сектантских групп. На основе архивных материалов выявлены причины активизации свидетелей Иеговы, пятидесятников, суботников и причины их осуждения на Закарпатье. На примере различных законов 50-х годов. показано, что преследование верующих в СССР было целенаправленной государственной политикой.

Ключевые слова: свидетели Иеговы, пятидесятники, суботники, стрефа, килек, атеистическое воспитание, тоталитаризм, водное крещение, Библия, проповедник, армагеддон.

This paper is devoted to atheistic policy of the Soviet government in Transcarpathia in 1950-1960's, focused against sectarian groups. In the archives of materials found reasons of Jehovah's Witnesses, Pentecostals, Saturdays and reasons for their conviction in Transcarpathia. For example different laws 50 th century. shown that the persecution of believers in the Soviet Union were targeted policy.

Keywords: Jehovah's Witnesses, Pentecostals, Saturdays, strefa, kylok, atheist education, totalitarianism, water baptism, Bible, preacher, Armageddon.

Після приєднання Закарпаття до УРСР у 1944 р. перед радянськими керівними структурами постало питання: як здійснювати контроль над багаточисельними сектантськими релігійними громадами в Закарпатській області? Відсутність знань про історію Закарпаття не сприяло вільному орієнтуванню Уповноваженого ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по Закарпатській області С. Ляміна-Агафонова у тогочасному релігійному русі краю. Тому вивчали і збирали якомога ширші відомості на релігійні общини євангельських християн-баптистів та їх пресвітерів. Радянським партійним і силовим органам пропонувалось тримати у полі зору й общини Свідків Бога Єгови, адвентистів та реформаторів.

Велика кількість досліджень написаних про антирелігійну політику радянського уряду на Закарпатті стосується лише греко-католицької та православної церкви. Чомусь поза увагою дослідників залишилася державна антирелігійна політика спрямована проти багато чисельних релігійних общин євангельських християн баптистів, свідків Єгови, п'ятидесятників, адвентистів сьомого дня та інших. В основу нашого дослідження складають кримінальні справи засуджених свідків Єгови, п'ятидесятників та адвентистів сьомого дня, що зберігаються в Архіві Служби безпеки України в Закарпатській області.

Великий науковий інтерес викликає праця сучасних закарпатських вчених О.Довганича та О.Хланти [31], в якій проаналізовано рецидиви конфесійної політики радянської держави 40-х – 50-х рр. минулого століття. Викриваючи репресії проти греко- та римо-католицьких вірників і служителів релігійних культів, гоніння на православну церкву, дослідники не оминули й протестантські громади Закарпаття, зокрема реформатів, свідків Єгови і п'ятидесятників.

Радянські вчені відверто демонстрували позицію ворожості до віровчення свідків Єгови. Атеїстична пропаганда обрала своєю мішенню свідків Єгови, тому що у розпалі антирелігійної кампанії публікується праця М. Болдизжара [28], спрямована на засудження «апокаліпсичних» та «бруклінських пророцтв», розповідає як боротися проти їхньої сектантської віри та як наставляють комуністи на правильний шлях свідків Єгови.

Монографія Т. Висіцької «Християнство на Закарпатті» [29] заслуговує на увагу при вивченні протестантів на Закарпатті у післявоєнний період, адже вона подає велику кількість державних антирелігійних законів. Ознайомившись і проаналізувавши їх стає зрозумілим, що переслідування віруючих в СРСР було цілеспрямованою державною політикою.

Не можна не погодитися з думкою С. Михайлова [34], який у своїй статті наголошує, що як не намагалося радянське керівництво викоринити сектантські релігійні угруповання на Закарпатті піддаючи їх репресіям - кількість їх не зменшувалася. Також він подає досить точну кількість громад на території Закарпаття свідків Єгови, п'ятидесятників та адвентистів сьомого дня взагалі та по районах. Такої ж думки притримується і історик О. Лешко у своїх дослідженнях [33].

Метою даного дослідження є з'ясувати місце і роль протестантських громад в Закарпатському регіоні, розкриття атеїстичного виховання населення Закарпаття, проаналізувати державну політику СРСР спрямовану проти протестантських громад на основі архівних матеріалів Служби безпеки України в Закарпатській області.

Наукова новизна дослідження полягає у розкритті механізму взаємовідносин протестантських громад Закарпаття з центральними та місцевими органами виконавчої влади, правоохоронними органами. Аналіз антирелігійної політики форми та методи контролю держави за релігійними громадами і служителями культів.

У «Довідці про євангельських християн-баптистів 1946 року» владний Київ поінформував місцеві радянські партійні органи про наступне: «За нашими відомостями, в Закарпатті є 56 релігійних громад і груп баптистів з 1600 членами і 25 релігійних громад так званих «вільних християн» з 700 членами» [33, с.107]. Свідки бога Єгови, як зазначалося у документі є найбільш ворожі до радянської влади: «Це реакційні «мракобіси» й треба допомогти відповідним органам вскрити їх дислокацію, викрити їх керівників»[29, с.270]. Тому вирішено було об'єднати всі общини «вільних християн» Закарпаття до Союзу євангельських християн-баптистів СРСР і об'єднання, з баптистськими общинами краю в одне братство, що й було підписано на Мукачівській конференції 27 лютого 1946 року. Але потрібно сказати, що не всі громади «вільних християн» Закарпаття визнавали рішення Мукачівської конференції.

Слід віддати належне звітній позиції Москви в даному питанні, яке виходило за рамки суто внутрішніх і змушувало враховувати ряд важливих чинників міжнародного характеру. Так, відповідаючи на неодноразові запити, що надходили до Києва голова РСРК А. Пузін у листі від 8 травня 1959 р. повідомляв: «Рада вважає, що ліквідація єпископату реформатської церкви в Закарпатській області поки що передчасна. Крім цього, ця церква головним чином об'єднує віруючих угорської національності, вважається національною церквою й ліквідація єпископату може викликати за кордоном, зокрема в Угорщині, неправильне тлумачення» [30, с. 660]. Тому можна зробити висновок, що реформатській церкві пощастило з ліквідацією і те, що радянська влада змушена була враховувати ряд важливих чинників міжнародного характеру.

Але це не забороняло переслідувати віруючих різних релігійних конфесій. Переважне число протестантів принципово не погоджувалося з офіційною лінією, за якою свобода совісті залишалася порожньою декларацією. Тому їхню діяльність оголосили протизаконною [32, с. 342]. Чи не найбільш

войовничими і динамічними віровизнаннями в Україні, зокрема на Закарпатті, в 1950—60-х роках були баптистська та інші протестантські церкви — п'ятидесятники, адвентисти, Свідки Єгови. Вони відправляли свої релігійні потреби в автономних конгрегаціях, навчали дітей, як цього вимагає їхня віра, нерідко відмовлялися реєструватися в органах влади, що ускладнювало радянським органам влади контролювати їх. В ці роки вони склали непропорційно велику частку «в'язнів совісті» в СРСР.

Однією з найбільш організованих і поширених у багатьох країнах, зокрема і в Закарпатті, є секта єговістів (товариство свідків Єгови). Головним чином вони переслідувалися за відмову служити в армії. За це вони притягалися до судової відповідальності. Певний час єговісти поширювалися нелегально, проте пізніше їх діяльність була заборонена. Тому вони стали відправляти молитовні та інші обряди нелегально. За це каральні органи переслідували їх. Вони змушені були перейти з відкритих молитовних зборів, до переховування на квартирах віруючих, які жили в окремих будинках. Так єговісти, які проживали в селах Рахівського району з 1951 р. збиралися в таких будинках [31, с.65].

Варто згадати, що в 1953 р. в м. Берні (Швейцарія) відбувся світовий конгрес єговістів. На ньому було прийнято рішення, у якому зазначалося, що єговісти поважають конституційні закони держави, які створені у душі поваги до Бога. Згідно з новими вказівками єговістам дозволялося ставати на військовий облік, отримувати паспорт і працювати в колгоспі, але аналіз кримінальних справ показує, що кількість арештованих єговістів у 1953 р. у порівнянні з попередніми періодами зростає. Під час арештів і обшуків у них конфісковувалася релігійна література, рукописи з релігійних питань та інші документи, які трактувалися як антирадянська, контрреволюційна. Необхідно відзначити, що значна частина конфіскованої літератури, що зберігалася у єговістів, була придбана протягом 20-30-х років ХХ ст., коли їхня діяльність була легальною.

Привертають особливу увагу матеріали кримінальної справи арештованих 17 лютого 1953 р. єговістів Шандора Бара та Ласло Дана. Перший проживав у с. Ракошино Мукачівського району, а другий в с. Верхнє Водяне Рахівського району. Обоє вони проходили по одній кримінальній справі. Арештовані знаходилися у камері попереднього ув'язнення в м. Ужгороді. Враховуючи особливо вагомий звинувачення, слідчий прийняв постанову про направлення їх для продовження слідства до м. Києва у внутрішню в'язницю МДБ УРСР.

У матеріалах слідства зазначалося, що Шандор Бара неодноразово зустрічався з керівником так званого «Крайового бюро» Миколою Циба [25, арк. 81], від якого отримував вказівки щодо проведення ворожої діяльності проти радянської влади. Поряд з цим Шандор Бара мав зв'язки з румунським єговістським центром для подальшого зв'язку з американським центром єговістів у Брукліні (передмістя Нью-Йорка, США . *Авт.*) [25, арк. 81].

Будучи керівником «стрєфи» №19 україномовної групи єговістів Шандор Бара подає чітку структуру єговістської організації на Закарпатті [25, арк. 99, 113, 138]. Так на території Закарпатської області існували дві групи єговістів: україномовна та угромовна. Вони в свою чергу поділялися на три єговістські групи, а ті – на «килки» [25, арк.139]. В обов'язки керівника «стрєфи» входило збирання матеріалу по засуджених єговістах [25, арк. 237], постачання антирадянської єговістської літератури [25, арк. 82], доводити до відома віруючих постанов «Красового бюро» та рішень конгресів єговістів. Так, Шандор Бара неодноразово будучи в м. Львів на зустрічах з представниками «Крайового бюро», отримав вказівку ознайомити віруючих бога Єгова з «10 інструкціями». В них йшла мова про те, що віруючим дозволяли вступати в колгоспи, отримувати військові білети та отримувати радянські паспорти [25, арк. 64, 67, 100].

Відносно звинувачень Ласло Дана у кримінальній справі зазначалося, що він з 1943 по 1950 рік був рядовим учасником антирадянського єговістського підпілля, а потім «службою стрєфи» [26, арк. 50]. Він неодноразово виїжджав у Станіславську (нині Івано-Франківська) область на організаційні зустрічі з Цибою і Веретельник, де передавав їм звіти про антирадянську діяльність єговістського підпілля на Закарпатті, а також матеріальну допомогу та єговістську літературу.

Дана справа є цікавою і тим, що після допитів Шандора Бара та Ласло пройшла хвиля нових арештів на Закарпатті, адже як керівник «стрєфи» він знав і більшість керівників груп та «килок» [25, арк. 117, 124]. Так арештовують у 1953 р. Василя Боже, Івана Костик, Дмитра Лендела та керівника угорської групи Олену Олах.

16 червня 1953 р. військовим трибуналом військ Міністерства внутрішніх справ Київського військового округу на підставі ст. 51-1 «а» КК УРСР Шандора Бара і Ласло Дана було засуджено на 25 років ВТТ кожного з поразкою у правах на 5 років і конфіскацією майна [27, арк. 265-268]. Для відбуття покарання їх було направлено в особливий табір МВС СРСР.

Таким чином, Шандор Бара і Ласло Дан були визнані особливо соціально небезпечними особами. Однак, висунуті їм звинувачення не базувались на конкретних документах. Про це свідчить постанова Верховного Суду СРСР 19 квітня 1990 р., прийнята щодо їхньої кримінальної справи. У ній, зокрема, вказувалось, що засуджені визнані винними у проведенні контрреволюційної пропаганди з використанням релігійних забобонів, належності до контрреволюційної організації, а Шандор Бара крім того, у зраді батьківщини, отримували з-за кордону і поширювали серед віруючих антирадянську літературу і вказівки щодо організації підривної діяльності на території СРСР. Це були серйозні звинувачення, але діяльність засуджених, як учасників секти «свідків Єгови» носила релігійний характер і полягала у пропаганді єговістського вчення. При таких обставинах притягнуті до кримінальної відповідальності і засуджені без достатніх для цього підстав [27, арк.342-344].

Наступною «великою справою» для радянських слідчих органів було розкриття угорськомовної групи на Виноградівщині. Як не дивно, але на чолі угорськомовної групи №167 була за національністю – українка, жителька с. Вилок, Виноградівського округу Олена Олах. Під своїм керівництвом вона об'єднала села Вилок, Фанчиково, Перехресне, Пушкиново, Чорний Поток, Вербовець, Теково та інших Виноградівського району. Щоправда треба зауважити, що повного розмежування між угорською і українською групою єговістської організації на Закарпатті не було. Опрацювавши кримінальну справу угорськомовної групи ми знаходимо чимало українців за національністю та й на чолі даної групи стоїть українка.

Заступник Олени Олах - угорка Сілади Марія розробила чітку задачу звітності по пропагуванні єговізма серед населення, відмовлянні приймати участь в суспільно-політичному устрої села Вилок [2, арк. 118, 129-130; 4, арк. 25, 26, 27, 38, 47-50]. Також вона займалася постачанням єговістської літератури в усі «килки» об'єднані її керівником, яку пізніше назвуть не релігійною, а антирадянською [2, арк. 116, 117-119; 4, арк. 26, 27, 38, 42-43, 50, 52].

Керівниками «килків» Олена Олах призначила: Павла Геруш - в с. Теково [2, арк.166-169, 173-177, 178-185], Стефана Колька – в с. Пушкино [2, арк. 202, 207, 219] та Євгенія Йокоб – десятого «килка» [2, арк.22-23, 30-33, 35, 36]. Всі вони організовували молитвенні зібрання на території Виноградівського району, пропагували віру Єгови, читали біблію, складали щомісячні звіти по пропаганді віри, про кількість повернутих до єговізму, зібрання коштів на поширення своєї віри.

Значну частину активних учасників єговістської організації було заарештовано за відмову служити у радянській армії - Карела Фабіана [3, арк. 139-145, 147-155], Михайла Плиску [3, арк. 98, 99, 111, 112] та Семена Плиску [3, арк. 241-243, 257-259; 4, арк. 89]. Згідно вірування свідків Єгови їм заборонено брати до рук зброю і допризовники даної віри спираючись на це відмовлялися не лише служити в радянській армії, а й при нападі зовні захищати кордони своєї держави.

В даній справі проходили і житель м. Берегово проповідник Степан Турані [3, арк. 17, 18, 19, 22, 23, 28], активна учасниця єговістської організації Розалія Фабіан [3, арк. 49-54, 56; 5, арк. 15, 16], та житель с. Перехресне Юлій Фабіан [3, арк. 220-221], який навертав до віри безбожних в сусідніх селах. Всі вище згадані також пророчили війну «Армагедон», в якій всі невірні загинуть, а радянська влада, яка не вірує в бога Єгову, занепаде.

Закарпатським обласним судом 9-10 січня 1953 р. всіх 12 чоловік проходивши по даній справі були засуджені на чималі терміни. Так, Олену Олах, Марію Сілади, Павло Геруш, Стефан Колька, Євгеній Йокоб, Степан Турані, Розалія Фабіан, Михайло Плиска, Семен Плиска, Юлія Фабіан, Карл Фабіан і Микола Плиска по ст.54-10 ч.2 та 54-11 засуджено на строк 25 років ВТТ [5, арк. 350-357]. Щоправда в 1955 р. їм було знижено міру покарання до 10 років, а Розалії Фабіан, Михайлу та Миколі Плиска до 6 років [5, арк.402-404]. В 1956 році вже всі засуджені були на волі, а в 1989 р. реабілітовані.

Так були засуджені багато учасників секти «свідків Єгови», яка носила релігійний характер і полягала у пропаганді єговістського вчення, а не виступала проти радянської дійсності, повалення радянського устрою, як це зазначалося на допитах засуджених, в обвинувальному висновку та у судовому рішенні Закарпатського обласного суду від 9-10 січня 1953 р.

Тісно переплітається з вищезгаданими справами і наступна, яку ми розглянемо. Адже ми дізнаємося ще про одну постать, яка допомагала в управлінні «стрефою» Мукачівського району на Закарпатті – Михайло Гайнас. Він, житель с. Великі Лучки Мукачівського району, очолював український відділ з 1949 р. за призначенням Шандора Бара [6, арк. 30-34]. За часи свого управління він назначив керівниками «килок» №170 по селам Зняцево-Драгиня, Червеньово, Мале Ракошино - Івана Костика [6, арк. 146, 149-150, 154-157] та №171 по селам Руське, Чопивці, Медведівці, Микуловці-Ростоватовці - Дмитра Лендела [6, арк. 207-209].

Вони як і інші групи проповідували серед населення вчення єговізму, ознайомлювали населення з «10 інструкцією», щомісячно збирали серед населення гроші для підтримки своєї віри, систематично відвідували молитвенні збори єговістів. Також у них зустрічається детальні описи кількості годин-проповідей, скільки було наведено у віру бога Єгови та скільки грошей зібрано для пропаганди віри [6, арк. 180].

Звинувачені у антирадянській діяльності були і Олександр Шимон, Юрій Паулич, Іван Козмо та Андрій Барта, які активно діяли в Мукачівському районі пропагуючи єговістське вчення, спрямоване, за словами слідчих, на підірив радянської дійсності. Закарпатський обласним судом 22 квітня 1953 р. Михайла Гайнас, Івана Костик, Дмитра Лендела, Івана Козмо строком на 25 років, а Юрія Паулича, Олександра Шимона та Андрія Барта – на 10 років ВТТ [7, арк. 109-112].

В 1953 р. засуджені були активні діячі єговістської віри Василь Боже, Нуцу Бокоч, Михайло Шелевер, Василь Філіп та Василь Опріш. Проповідник с. Діброва Тячівського району Василь Боже був засуджений неодноразово за свої релігійні переконання. Так, у 1947 році вперше був засуджений, але звільнившись у 1950 р. продовжує відмовлятися від радянських документів, ставати на військову службу [1, арк. 80-81, 100-101, 112, 122-123], на своїй квартирі проводить нелегальні молитовні збори [1, арк. 40-42, 99-100, 101-112, 116] та називає радянський устрій «власть сатани» [1, арк. 112-113, 119-121, 126-128, 133-136]. Засуджений на 10 років ВТТ Закарпатським обласним судом 29 квітня 1953 р. [1, арк. 171-172].

За подібні «злочини» на 25 і на 10 років ВТТ судили єговістів і зокрема, з с. Діброва, що на Тячівщині. Серед них Михайло Шелевер, Василь Філіп та Василь Опріш, їх усіх було звинувачено в антирадянській і контрреволюційній діяльності, хоча вони як і усі вірники бога Єгови пропагували релігійне вчення, зосереджуючи свою увагу на тлумачення біблії [9, арк.228-230].

За відмову служити в радянській армії через релігійні переконання був засуджений житель с. Біла Церква Рахівського району Нуцу Бокоч. За свідченнями свідків Нуцу Дан та Олександр Пеладій він відмовився приймати повістку, щоб служити в армії і якщо нападуть на його країну він не буде її захищати, бо зброю в руки брати забороняє його релігія [9, арк. 56, 61]. За свої релігійні переконання засуджений 31 березня 1953 р. до 10 років ВТТ [9, арк. 102-103].

Так за небажання служити в армії було засуджено Івана Костика двічі у 1951 та 1954 рр.; Степана Бімбу у 1955 р. та інших. Жителя с. Рафайлово Берегівського району Степана Бімбу ще у 1955 р. було засуджено на 3 роки і 6 місяців через те, що одержавши повістку для проходження військової служби він не з'явився у райвійськкоматі, бо він з релігійних переконань не може служити у війську [24, арк. 195]. А вже згодом, у 1958 р. був засуджений за самі релігійні переконання та антирадянську літературу, яка у нього була вилучена, строком на 4 роки ВТТ [24, арк. 235-236].

Так же був засуджений і Костик Іван. Так, вперше він був засуджений за відмову прийняти повістку і служити в Радянській Армії 14 листопада 1951 р. терміном на 5 років [11, арк. 236]. А вдруге вже у жовтні 1954 р. по цій же причині ще на 5 років [11, арк. 237]. А у 1962 р. він уже проходив по справі створення організації свідків Єгови Поташовим Костянтином.

Так за пропаганду забороненої віри було засуджено чимало населення Закарпаття, в основному жителі Мукачівського, Берегівського, Виноградівського, Тячівського, Рахівського та Міжгірського районів [31, с. 66]. Так і засуджений Ян Попша стверджував, що організація свідків Єгови є підпільною організацією, бо існує без дозволу органів радянської влади [21, арк. 5]. Той, хто вступив у секту єговістів проходив обряд хрещення і ставав братом, даючи клятву на вірність богам.

Наголошував Ян Попша на допитах, що всі закони радянської влади він визнавати не може через свої релігійні переконання. Наприклад, він признавав закон про податки і реєстрації шлюбів і новонароджених, але виступав проти обов'язкового проходження військової служби в радянській армії та відвідування різних культурних міроприємств [20, арк. 48]. Так і Михайло Бокоч, який проходив по одній справі з Нуцу Бокоч та Яном Попша, говорив, що участь у виборах він не брав як і інші віруючі єговісти, бо це заборонено їхньою релігією [20, арк. 139]. Всі вони були раніше засуджені за цими ж звинуваченнями (ст.54-10 ч.ІІ), так Нуцу Бокоч у 1953 р. на 10 р.[22, арк. 170-171], Михайло Бокоч у 1952 р. на 5 р. [22, арк. 175-176]. Під час слідства затримані розповіли про структуру організації, і те, що вони входили до єговістського округу К (Карпати), і яка підкорялася «Крайовому бюро», що знаходився в СРСР, а той в свою чергу «Світовому центру», що знаходився в м. Бруклін (США) [22, арк. 216].

У всіх засуджених жителів с. Біла Церква Рахівського району, було проведено обшук, де було вилучено велику кількість антирадянської літератури. В основному це Біблія, журнали «Башня стражи» різних випусків. Так, 9 липня 1958 р. Закарпатський обласним судом їх було засуджено на

підставі ст.54-10 ч.ІІ, 54-11 Нуцу Бокоч на 10 р., Михайло Бокоч - 8 р., Ян Попша - 5 р. ВТТ [22, арк. 255-257]. Але згодом їхній вирок був замінений всім до 5 років кожному. А 12 грудня 1991 р. – всі реабілітовані.

Іншою великою організацією, яка діяла на Закарпатті, учасників якої називали учасники реакційної нелегальної секти єговістів затримали в 1962 р. на чолі якої був Константин Поташов з Іркутської області, але відбувши своє перше покарання в 1955-1958 рр. [13, арк. 28-31], у 1959 р. він разом з братами Марич та Іваном Сідунем створили нелегальну типографію, де друкували літературу для пропаганди віри свідків Єгови [12, арк. 52].

В цій підпільній типографії зберігалася величезна кількість антирадянської літератури: книга «Владичество», меморандум від 1 жовтня 1961 р. адресований керівникам КПРС, лист в редколегію журналу «Наука и религия» від імені свідків Єгови в СРСР, журнали «Башня стражи», книги, листівки, брошури. Серед антирадянської літератури було знайдено і звіт за 6 місяців 1960-1961 рр. і тут вміщені такі дані як скільки було надруковано в типографії брошур, інструкцій, журналів, листівок. Так лише в Західному відділі поширено 3091 книга, 2343 брошури і 1626 – «Башни стражи», 305157 год. проведено проповідництвом, 1000 публічних виступів, 1753 чоловік прийнято в свідки Єгови та багато інших відомостей [10, арк. 216-219]. Велику кількість літератури органи служби безпеки конфіскували під час арешту 27 листопада 1960 р. в одного з керівників єговістів з с. Пушкіно Виноградівського району С. Кольки. У кримінальних справах єговістська література трактувалася як антирадянська контрреволюційна. У більшості випадків приймалися рішення про спалення. Подібне знищення релігійної літератури не можна вважати виправданим [31, с. 70].

Майже всі хто проходив по цій справі, а це 9 чоловік, були засуджені і раніше за свої релігійні уподобання. Так, Василь Дюгованець у 1956 р. звільнившись з тюрми, де відбував засудження за антирадянську діяльність. Іван Костик, який відмовився прийняти повістку і служити в радянській армії і був засуджений у 1951 р. на 5 років [11, арк. 232]. Ще раз повторно за цей же «злочин» у 1954 р. на такий же термін [11, арк. 237].

Так з приводу розгляду їхньої справи було допитано 145 свідків, і ще потрібно було допитати 45 станом на 13 жовтня 1962 р. [13, арк. 14]. Перебуваючи на посаді керівника Крайового Комітета Константин Поташов протягом 1960-1962 рр. систематично проводив засідання по всій території СРСР, а саме в с. Ракошино і інших селах Мукачівського району Закарпатської області, в м. Мукачево, в м. Кургане Томської області, в м. Ужгороді та багатьох інших областях [10, арк. 180-182, 210, 225, 284; 11, арк. 7, 104-111, 149].

В 1960 р. Константин Поташов написав лист «Безжалісне переслідування безбожними комуністами свідків Єгови на території Росії» відправляючи один в Польщу, а інший з Угорщини в США [10, арк. 224; 11, арк. 150]. З ініціативи лідера було створено ще одну типографію у м. Ужгород – вдома у Ельвіри Крейнер, яка також була разом з ним засуджена у 1962 р.

21 грудня 1962 р. Закарпатський обласний суд розглянув справу в м. Ужгород за звинуваченням ст.62 ч.ІІ засудили Константина Поташова – на 8 р. і Василя Дюгованця – на 5 р.; за ст.62 ч.І Івана Костика – на 5 р., Івана Сідуну – на 4 роки, Андрія Курура – на 7 р., Михайла Марич – на 4 р., Федора Марич – на 3 р., Анастасію Марич – на 3 р. та Ельвіру Крайнер на 2 роки умовно [14, арк. 271-272].

Їх було засуджено за антирадянську агітацію, але виконання релігійних обрядів секти єговістів і єдиний факт приналежності до цієї секти не містить сам по собі складу контрреволюційного злочину. Тому звинувачення їх у створенні контрреволюційної організації є неправильним, так як і саме засудження. Державні податки та інші натуральні зобов'язання, як пояснили обвинувачені, всі платили повністю, акуратно і в строк. Отже, за що ж судили свідків Єгови, адже вони поважали конституційні закони, які не суперечили їхнім релігійним переконанням. Їхня література надсилалася в основному до США і переправлялася до єговістів Закарпаття.

Для активнішої боротьби проти різних релігійних сект Закарпатський обком партії у постанові від 27 березня 1959 р. «Про недоліки науково-атеїстичної пропаганди в Закарпатській області та заходи її поліпшення» зобов'язав комуністів проводити не лише масове атеїстичне виховання, а зосередити свою увагу на індивідуальну роботу з віруючими [28, с.64]. Так вони здавали звітність, як і свідки Єгови, своїм керівникам, щоправда вони не скільки навернули до віри, а скільки врятували душ від сектантського впливу. Також не можна оминати клопітке підготовлення радянськими органами влади лекторів-атеїстів починаючи вже з 1954 року. Заслуговує на увагу досвід роботи школи лекторів-атеїстів при партійній організації Ужгородського державного університету, створеній у 1961 р.[28, с.40].

Досить близькою до єговістів за віровченням є секта суботників. У кримінальних справах їх названо «суботниками-пятидесятниками». Сама назва походить від того, що вони вважають святковим днем суботу. Їх засуджували також за проведення агітації проти колективізації сільського господарства, відмову від взяття на військовий облік, виховання дітей в антирадянському дусі. Окремі суботники звинувачувалися в тому, що при виконанні своїх релігійних обрядів впроваджували фізичні і виснажуючі форми моління, вигуки незрозумілих для самих віруючих слів, займалися пророцтвом. П'ятидесятники виступали проти злиття їх з християнами-баптистами, яке у 1944 р. відбулося під тиском радянської влади [35, с.209]. Це була цілеспрямована політика на повне поглинання та знищення общин п'ятидесятників за допомогою керівників євангельських християн-баптистів.

Так, Юрія Шебу Шеба жителя с. Люта Великоберезнянського району було звинувачено у організації нелегальної секти «суботники-пятидесятники». На допиті він визнав, що в листопаді 1958 р. звільнився з роботи, розпродав все своє майно і почав молитися богу [23, арк. 179]. Також він стверджував, що в січні 1959 р. створив з жителями с. Люта групу, яка щоденно збиралася на молитовні збори, де читаючи біблію зробили висновок, що радянська влада суперечить написаній біблії, тому закони радянської влади не признавали [23, арк. 180-181]. Вони також як і свідки Єгови відмовлялися служити в армії, брати участь в переписах населення, ходити на лекції, в кіно [23, арк. 181]. Під час судового засідання 6 вересня 1959 р. в с. Люта про позбавлення батьківських прав Юрія Шебу та його жінку він заявив, що ніяких радянських керівників і його органів не признає і що скоро загине все і в тому числі Радянська держава [23, арк. 155]. Засуджено його 4 січня 1960 р. на три роки ВТТ [23, арк. 280-282].

Також в 1953 р. було засуджено керівника секти п'ятидесятників с. Люта Великоберезнянського району Миклоша Боринського та його заступника Юрія Суслу. Вони своїм одним думцем забороняли читати політичну та художню літературу, відвідувати заходи влаштовані радянськими партійними організаціями, не вступати у лави радянської армії, не брати до рук зброю так як це суперечить їхнім релігійним віруванням [19, арк. 30-31, 61-62, 68-69, 76-77, 83, 84-87]. Як і всі вищезгадані засуджені вони проводили пропаганду своєї релігії, розповідали про Армагедон, який незабаром повинен прийти і знищити всіх невірних, в тому числі і радянську владу [19, арк. 52, 53, 54, 55-58, 76-77, 83-84, 85-87, 88-90] та зберігали в себе релігійну літературу, яку радянська влада признала антирадянською [19, арк. 34-35]. Засуджено Миклоша Боринського і Юрія Суслу 12 січня 1954 р. Закарпатським обласним судом на підставі ст.54-10 ч.2, 54-11 КК УРСР на 10 років ВТТ кожного [19, арк. 186-187].

Переплітається з вищезгаданою кримінальною справою і засудження керівника нелегальної секти п'ятидесятників с. Тур'я Бистра Перечинського району Василя Ключковича. Він створив цю секту ще у 1951 р. і проводив велику кількість молитовних зборів як на Перечинщині так і в сусідніх районах [17, арк. 48-50, 61-65, 67-70, 72-74, 80-83]. На його молитвенні збори приходив і Миклош Боринський. Також було затримано активного проповідника вчення п'ятидесятників с. Поляна Свальявського району, який з числа віруючих баптистів навертав у віру суботників в селах Великоберезнянщини [17, арк.72-73, 80-83, 260-263].

Ця справа об'єднує в собі заарештованих керівників, заступників, проповідників та активних учасників Перечинського, Свальявського та Іршавського районів. Так було заарештовано керівника нелегальної секти п'ятидесятників с. Керецьки на Свальявщині Дмитра Григу та його заступника Івана Василенка.

Як керівник Дмитро Грига часто робив виїзні проповіді, на яких наголошував про судний божий день, що радянськими органами трактувався як «заякування населення» [17, арк. 102-104, 108-109, 125-128, 161-162]. Цього ж шляху притримувався і його заступник Іван Василенко [17, арк. 154-156, 159-160, 161-163; 18, арк. 20, 21, 27, 28]. Також їх звинувачували в молитвах, які не зрозумілі та пророкуванні майбутнього. Ще одного жителя села було арештовано як ревного проповідника п'ятидесятницької віри Миколу Нитку, який забороняв батькам пускати своїх дітей до школи в суботу, вивчати радянські пісні, вступати в дитячі організації та приймати участь у виступах та виступав проти служіння в війську [17 арк. 176-179, 182-183, 184-188, 329; 18 арк. 27-28, 32].

Викрито було нелегальну діяльність п'ятидесятників і в с. Кушниця Іршавського району. Активних проповідників релігійного вчення Юрія Кострабу та Андрія Ровканича було звинувачено у антирадянській пропаганді серед місцевого населення через те, що вони назвали радянську владу «власністю сатани» [17, арк.204-207, 210-211, 212-215, 216-218, 230-233, 236-237; 18, арк. 76-79, 87-90,

97-101, 103-106, 110-113, 152-153, 155-158, 164-167, 169-172]. Такі ж звинувачення висували і жителю с. Керецьки на Іршавщині, щоправда приплюсували йому і зберігання антирадянської літератури, яка носила суто релігійний характер [17, арк. 136-137].

Закарпатський обласний суд 8-9 квітня 1953 р. розглянувши справу по секті п'ятидесятників засудив: Василя Ключковича, Дмитра Григу, Івана Василенка - на 25 років, Ілля Радь, Миколу Нитка, Юрія Кострабу, Андрій Ровканич, Георгій Цимболинець – на 10 років ВТТ кожного [18, арк. 354-356].

Значну роботу місцеві партійні органами проводили з віруючими- п'ятидесятниками, які еміграційно налаштовані, подали заяви про виїзд з СРСР по релігійним мотивам. Це в основному жителі Хустського та Іршавського районів, міст Ужгорода та Мукачева [29, с. 366]. Потрібно також згадати про внесення змін до КК УРСР у червні 1961 р. - сумнозвісна ст.209, де йшлося про «посягання на особу і права громадян під приводом виконання релігійних обрядів» [32, с. 342]. Це дало підставу застосовувати репресії за довільним вибором.

За антирадянську пропаганду засуджували і членів адвентистів-реформаторів сьомого дня. Так було заарештовано жителя м. Мукачево Терентія Черкова. Вони також вважали священним днем суботу, тому закликали батьків не відпускати дітей не те, що до школи а й гратися на вулиці [15, арк. 16]. В його домі провівши обшук, як і у всіх затриманих того часу було вилучено велику кількість релігійної літератури [15, арк. 12-30], забороненої в Радянському Союзі. На допиті він дав і чітку сітку їхньої нелегальної групи, яка охоплювала майже всю територію СРСР, які поділялися на поля [15, арк. 47]. Сюди входило Закарпатське поле, яке об'єднувало приблизно 10-11 общинних груп. На чолі цього поля був Билич. Але в цієї релігійної групи було необхідністю дотримуватися інших догм. Наприклад, збирання «десятини» від усіх членів їхнього релігійного угруповання на різні потреби церкви [15, арк. 52-54, 66,88,99-100].

Від вірників він вимагав виконання так званої «санитарної реформи», яка забороняла вживати в їжі будь-яке м'ясо, рибу, масло, бринзу, фрукти, які наносять їхньому здоров'ю шкоди, особливо дітям [15, арк. 45-46, 51-54, 56-58, 82-89]. Була проведена судово-медична експертиза, яка обслідувала 33 дитини секти реформістів і довела, що цим дітям потрібно підлікуватися, бо організм їх ослаблений [16, арк. 12]. Також у зв'язку з тим, що вони не спілкувалися з однолітками та не ходили в школу вони, зазначалося в заключенні експертизи, ростуть замкнутими, переляканими.

Терентій Черков раніше був засуджений за «активну антирадянську нелегальну діяльність сектантів реформаторів» у 1947 р. по ст.54-10 ч.ІІ до 8 р. ВТТ. За це ж він був засуджений 23 березня 1962 р. Закарпатським обласним судом на підставі ст.209 ч.І КК УРСР до позбавлення волі у виправно-трудовах колоніях суворого режиму строком на 5 років [16, арк. 207]. Усіх арештованих за такими статтями звинувачували в тому, що вони відривали людей від радянської дійсності і впливу комуністичної ідеології, брали участь в організації нелегальних зібраннях проповідників-місіонерів і поширювали реформатську віру.

Аналіз сучасних концепцій комуністичних режимів дозволяє констатувати, що радянський соціалізм за своєю природою був тоталітарним не лише до ХХ з'їзду КПРС (1956 р.), але й після нього. Тоталітарна система всіляко намагається встановити свій контроль над суспільством. Це неминуче тягне за собою спробу знищити свободу особистості й суспільства, релігійного, культурного, політичного чи економічного вона змісту. Тому то атеїстичні комуністичні держави приймали жорсткі міри проти свободи віросповідання [36, с. 124].

Джерела та література

1. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. № 2199 (Боже В.). – 186 арк.
2. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №3467 (Олах О., Сілади М. та ін. – всього 12 осіб). – в 4-х томах. – Т.1. – 266 арк.
3. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №3467 (Олах О., Сіладі М. та ін. – всього 12 осіб). – в 4-х томах. – Т.2. – 270 арк.
4. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №3467 (Олах О. , Сіладі М. та ін. – всього 12 осіб). – в 4-х томах. – Т.3. – 285 арк.
5. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №3467 (Олах О. , Сіладі М. та ін. – всього 12 осіб). – в 4-х томах. – Т.4. – 488 арк.
6. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №3639 (Гайнас М., Костик І. та ін. - всього 7 осіб). – в 4-х томах. – Т.1. – 323 арк.

7. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №3639 (Гайнас М., Костик І. та ін. - всього 7 осіб). – в 4-х томах. – Т.4. – 223 арк.
8. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №5040 (Бокоч Н.). – 131 арк.
9. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №5494 (Шелевер М., Філіп В., Опріш В.). – 203 арк.
10. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №5662 (Поташов К., Дюгованець В. та ін. - всього 9 осіб). – в 16-х томах. – Т.1. – 299 арк.
11. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №5662 (Поташов К., Дюгованець В. та ін. - всього 9 осіб). – в 16-х томах. – Т.2. – 302 арк.
12. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №5662 (Поташов К., Дюгованець В. та ін. - всього 9 осіб). – в 16-х томах. – Т.6. – 302 арк.
13. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №5662 (Поташов К., Дюгованець В. та ін. - всього 9 осіб). – в 16-х томах. – Т.8. – 305 арк.
14. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №5662 (Поташов К., Дюгованець В. та ін. - всього 9 осіб). – в 16-х томах. – Т.16. – 366 арк.
15. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №5690 (Черков Т.). – в 3-х томах. – Т.1. – 202 арк.
16. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №5690 (Черков Т.). – в 3-х томах. – Т.3. – 230 арк.
17. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №5752 (Ключкович В., Грига Д. та ін. – всього 8 чол.). – в 2-х томах. – Т.1. – 338 арк.
18. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №5752 (Ключкович В., Грига Д. та ін. - всього 8 чол.). – в 2-х томах. – Т.2. – 458 арк.
19. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №5767 (Боринський М., Сусла Ю.). – 219 арк.
20. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №5769 (Бокоч Н., Бокоч М., Попша Я.). – в 3-х томах. – Т.1. – 257 арк.
21. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №5769 (Бокоч Н., Бокоч М., Попша Я.). – в 3-х томах. – Т.2. – 258 арк.
22. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №5769 (Бокоч Н., Бокоч М., Попша Я.). – в 3-х томах. – Т.3. – 266 арк.
23. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №5806 (Шеба Ю.). – в 4-х томах. – Т.4. – 294 арк.
24. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №5976 (Бімба С.). – 231 арк.
25. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №5014 (Бара Ш., Дан Л.). – в 3-х томах. – Т.1. – 347 арк.
26. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №5014 (Бара Ш., Дан Л.). – в 3-х томах. – Т.2. – 281 арк.
27. Архів УСБУ в Закарпатській області. – Спр. №5014 (Бара Ш., Дан Л.). – в 3-х томах. – Т.3. – 349 арк.
28. Болдижар М. Торжество ленінських принципів атеїстичного виховання на Закарпатті. – Ужгород, 1974. – 108 с.
29. Висіцька Т. Християнство на Закарпатті: документальне дослідження становлення та розвитку XIV-XXI ст. – Ужгород: О. Гаркуш, 2012. – 676 с.
30. Войналович В. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940-1960 рр.: політологічний дискурс. – Київ: Світогляд, 2005. – 741 с.
31. Довганич О., Хланта О. У жорнах сталінських репресій: З історії ліквідації греко-католицької церкви та її воз'єднання з руською православною церквою, переслідування інших релігійних громад у 40-50 роках ХХ століття / Передмова Беда В. – Ужгород: Карпати – Гражда, 1999. – 126 с.
32. Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець. – Ужгород: Ліра, 2010. – С. 342.
33. Лешко О. Державна політика і протестанські громади Закарпаття в 1946-1949 роках // *Carpatika – Карпатика*. - Вип. 20. - Ужгород, 2002. - С.105-114.
34. Михайлов С. Антирелігійна політика на Закарпатті в період «відлиги» (1956-1964) // *Carpatika – Карпатика*. - Вип. 20. - Ужгород, 2002. - С.114-130.
35. Саламаха І. П'ятидесятники України в післявоєнні роки (1945-1948 рр.) // *Історія релігії в Україні і світі: збірник наукових праць. Серія «Історичне релігієзнавство»*. – Острого: Національний університет «Острозька академія», 2009. – Випуск 1. - С.207-214.
36. Фенич В. Трансформація державно-церковних відносин в Україні в період тоталітаризму (1938-1943 – 1988-1989 рр.) // *Carpatika – Карпатика*. - Вип. 8. - Ужгород, 2001. - С. 116-132.